

PRAVIČNOST V SVETEM PISMU STARE ZAVEZE¹

Mojca Zadavec,

univerzitetna diplomirana pravnica, študentka doktorskega študija na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani

1. UVOD

Pravo je sistem kot celota učinkovitih pravil in načel, ki urejajo pomembno zunanje vedenje in ravnanje ljudi v družbenih odnosih.² Njegov namen ni poljuben, zato ne sme biti poljubna niti njegova vsebina: »Zato je vsako pravo naravnano k skupnemu dobremu.«³ Ali kot je zapisal Radbruch:

»Pravo je resničnost, katere smisel je, da služi pravni vrednoti, ideji prava. /.../ Ideja prava pa ne more biti nobena druga kakor ideja pravičnosti.«⁴

A če je bistvo prava v resnici resničnost, ki služi pravičnosti, »kako je mogoče, da se nam pravo potemtakem razkriva v tako različnih podobah«?⁵ In kaj sploh je pravičnost?

Pravičnost so iskali misleci vseh časov, z vprašanji o njej se srečujemo vsak dan, a nam vse do danes še ni uspelo določiti definicijskega okvira pojma pravičnosti, s katerim bi se vsi strinjali.⁶ Kljub različnim pojmovanjem pa je v družbi

¹ Članek je razširjeno in dopolnjeno poglavje diplomske naloge z naslovom Na poti iskanja pravičnosti – primerjava konceptov pravičnosti v Svetem pismu in Koranu, ki sem jo zagovarjala leta 2010 pod mentorstvom doc. dr. Aleša Novaka. Zahvaljujem se mu tudi za vse predloge, kako izboljšati ta članek. O primerjavi pravičnosti, z večjim poudarkom na Koranu in Novi zavezi, bom govorila na 6. konferenci Central and Eastern European Forum for Young Legal, Social and Political Theorists, ki bo 9. in 10. maja 2014 v Zagrebu.

² M. Pavčnik, nav. delo (2001b), str. 20.

³ ST IaIIae, qu. 90, 2.

⁴ G. Radbruch, nav. delo, str. 63–64.

⁵ A. Novak, nav. delo, str. 46.

⁶ A v nečem smo si vendarle enotni od vedno: pravičnost je pomembna vrednota, ki naj ji vsi sledimo.

sprejeto dokaj široko soglasje, da ima pravičnost tradicionalno dva osnovna pomena: skladnost z normo (naravnega, božanskega ali pozitivnega izvora) in enakost.⁷ Skladnost z normo Aristotel imenuje splošna pravičnost,⁸ pravičnost kot enakost pa pravičnost v ožjem pomenu. Ta ima dve oz. tri oblike:⁹ pravičnost v razdelitvi časti, bogastva in drugih dobrin (razdeljevalna pravičnost – *iustitia distributiva*),¹⁰ pravičnost v korektnem upoštevanju medsebojnih odnosov, hotenih ali nehotenih¹¹ (popravljalna/obnavljalna pravičnost – *iustitia correctiva*)¹² in pravičnost v odnosih medosebnih transakcij (*iustitia commutativa*).¹³ In če se od podrobnejših kriterijev pravičnosti spet vrnemo k bolj načelnim opredelitvam, je pravično to, kar je sorazmerno med preveč in premalo,¹⁴ kar je pošteno,¹⁵ pravičnost je to, »kar ustvarja in ohranja blaginjo ali sestavine blaginje v državljski skupnosti«.¹⁶

⁷ Z. Kodelja, nav. delo, str. 11.

⁸ »Pravičnost, ki jo tako pojmuje, je popolna vrлина, vendar s to omejitvijo, da se odraža le v odnosih do bližnjega.« Aristoteles, nav. delo, 1129b.

⁹ V slovenski pravni teoriji je sicer običajna delitev Aristotelove partikularne pravičnosti na dve podvrsti (distributivno in komutativno), a se bolj strinjam z avtorji, ki govorijo o treh Aristotelovih oblikah partikularne pravičnosti. Med njimi je npr. tudi Miller, ki zagovarja tri oblike Aristotelove partikularne pravičnosti – distributivno, korektivno (poprava krivic, v medsebojnih hotenih ali nehotenih odnosih) in komutativno (pravičnost menjave, ki izhaja iz recipročnosti). Meni, da je Tomaž Akvinski tisti, ki naj bi izraz *iustitia commutativa* uporabil tako za popravljalno kot za recipročno pravičnost (F. D. Miller, nav. delo, str. 70–74). Z vprašanjem treh oblik pravičnosti in razlik med njimi se podrobno ukvarjam v doktorski disertaciji.

¹⁰ Aristotel jo opisuje v šestem poglavju 5. knjige Nikomahove etike (glej Aristoteles, nav. delo, 6. poglavje, 5. knjiga). Izraz razdeljevalna pravičnost uporabi npr. Pavčnik, ki meni, da so kriteriji delitve lahko različni: vsakomur svoje (*suum cuique*), vsakomur enako, vsakomur po zasluženju, vsakomur po načelu enakovrednosti, vsakomur po njegovem delu, vsakomur glede na njegove potrebe, vsakomur glede na zlo (nepravo) itd. M. Pavčnik, nav. delo (2001a), str. 7–11.

¹¹ Aristotel to obliko opisuje v sedmem poglavju 5. knjige Nikomahove etike (glej Aristoteles, nav. delo, 1131a).

¹² Izraz *corrective justice* (popravljalna pravičnost) za to obliko uporabita npr. Kelsen (H. Kelsen, nav. delo, str. 126), ki meni, da je Aristotel partikularno pravičnost delil na distributivno in popravljalno (*corrective justice*), in Kodelja (Z. Kodelja, nav. delo, str. 11–12), ki opozarja, da je bila popravljalna pravičnost (*iustitia correctiva*) šele kasneje (z Akvinskim) preimenovana v menjalno pravičnost (*iustitia commutativa*).

¹³ To obliko Aristotel opisuje v osmem poglavju 5. knjige Nikomahove etike (glej Aristoteles, nav. delo, 8. poglavje, 5. knjiga). Izraz *commutative justice* (»a third form, reciprocal (or commutative) justice«) za to obliko uporabi npr. Miller (F. D. Miller, nav. delo, str. 70).

¹⁴ Aristoteles, nav. delo, 1131a–1131b.

¹⁵ »Temelj pravičnosti je torej poštenost; srca pravičnih so namreč polna poštenosti.« A. Mediolanensis, nav. delo, str. 8–14.

¹⁶ Aristoteles, nav. delo, 1129b.

V tem besedilu tako skušam predstaviti, kakšen pomen (vsebino) ima pravičnost v pomembni knjigi človeštva:¹⁷ Svetem pismu Stare zaveze.¹⁸ Pri tem osrednjo pozornost namenjam zlasti Aristotelovim tradicionalnim oblikam pravičnosti: distributivni, komutativni in korektivni.

2. IZRAZI

Najpomembnejša hebrejska izraza, ki označujeta pravičnost v Stari zavezi, sta *mishpat*¹⁹ (tudi *mišpat*) in *sedeq* (tudi *sedāqāh*,²⁰ *tzedek*,²¹ *tsedeq*²²).²³ Miranda meni, da je temeljni izraz za pravičnost v Stari zavezi *mishpat*,²⁴ ki se v njej pojavi 424-krat.²⁵ Ima več različnih pomenov, osnovni pa so sodba,²⁶ odločitev, ugotovitev, mera, zmernost,²⁷ skladnost s pravom, moralna poštenost, pravilno ravnanje, kazni;²⁸ sojenje med dvema, ki sta v sporu;²⁹ božje vladanje, božja razsodba in obramba³⁰ itd.

Drugi izraz izhaja iz korena *sdq* in se največkrat pojavlja v samostalniški obliki *sedeq* oz. *sedāqāh*, redkeje pa v pridevniški obliki *saddiq*.³¹ Izpeljanke korena

¹⁷ Ne glede na osebno (ali religiozno) vrednost te knjige, ki je bolj stvar osebnega razmisleka, težko zanikamo njeno izjemno kulturno in zgodovinsko vrednost.

¹⁸ Sveto pismo je zbirka knjig, ki jim ni mogoče povsem zanesljivo določiti časa nastanka in avtorstva, z izrazom Stara zaveza pa označujemo tista svetopisemska besedila, ki so nastala pred Kristusovim rojstvom. Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod (1996), str. 23.

¹⁹ K. Lebacqz, nav. delo, str. 106. Izraz *mišpāt* najdemo npr. pri: J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 155.

²⁰ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 152.

²¹ D. D. Raphael, nav. delo, str. 11.

²² L. Edwards, nav. delo, str. 28.

²³ K. Lebacqz, nav. delo, str. 106. Glej tudi D. D. Raphael, nav. delo, str. 11.

²⁴ K. Lebacqz, nav. delo, str. 106.

²⁵ A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 13. Tudi Kulikovsky meni, da gre za najpogostejši hebrejski izraz za pravičnost v Stari zavezi.

²⁶ Glej npr. E. C. Beisner, nav. delo, str. 3. Pogosto torej označuje postopkovni vidik pravičnosti. Glej L. Edwards, nav. delo, str. 28.

²⁷ Da je osnovni pomen treba iskati na področju prava, meni Johnson. J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 155.

²⁸ A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 13.

²⁹ Tako *mišpat* razlaga Kimhi. J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 79. Podobno glej tudi D. D. Raphael, nav. delo, str. 11.

³⁰ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 156.

³¹ Prav tam, str. 152.

sdq se v Svetem pismu pojavijo približno 523-krat³² (oz. 476-krat³³). *Sedeq* se pojavi 119-krat v 112 verzih, *sedaqah* pa 159-krat v 150 verzih.³⁴ Pomen izraza *sdq* je izjemno širok,³⁵ avtorji pa si ga razlagajo različno. Pogosto se nanaša na abstraktno idejo pravičnosti,³⁶ izraža lahko legitimnost, splošno lojalnost, obdarovanje, pravilno razmerje med ljudmi, vesplošno pravilno božje delovanje, usmiljenje itd.³⁷ Pogosto se nanaša na osebno svetost (angl. *holiness*) oz. moralno poštenost, pojavi se tudi kot oznaka za mero, težo, sojenje itd.³⁸ Raphael izraz *tzedek* povezuje s pokončno (pravično) osebo, pravičnostjo in milostjo.³⁹ Armenska (*sidqa, sedaqta*) in arabska različica (*zakah*) izraza nakazuje na pomen dobrotelčnosti in dajatev.⁴⁰ Rosenberg meni, da *sdq* označuje povračilno (pravno) pravičnost, Schmid pa izraz razume kot svetovni kozmični red.⁴¹ Beisner meni, da *mišpat* ustreza grškima izrazoma *krima* (spor, tožba, odločitev, sodba) in *krisis* (sodba, sojenje, obtožba, kazni, pravičnost, angl. *righteousness*), *sedeq* pa grškemu izrazu *dike* (pravičen) in njegovim izpeljavam: *dikaiošune* (moralna pravičnost, angl. *uprightness*, pravičnost, sodnik), *dikaiosis* (upravičenje, obtožba), *dikaioš* (pošten, pravičen).⁴² Tudi Descamps meni, da se je v Septuaginti (prvem grškem prevodu Svetega pisma) večinoma uporabljal izraz *dikaiošyne*,⁴³ s prevodom hebrejske *sedeq* v grški *dikaioš* pa se je del pomena starozavezne pravičnosti izgubil. Hebrejski izraz namreč vsebuje tudi pomen zvestobe, ki ga v grškem izrazu *dikaioš* ne najdemo.⁴⁴ V Vulgati (prvem latinskem prevodu) se za pravičnost večinoma uporablja izraz *iustitia*.⁴⁵ Zanimivo je, da oba izraza (tako *dikaiošyne* kot *iustitia*) v angleških

³² Prav tam, str. 15; J. Krašovec, nav. delo (1983), str. 34.

³³ C. D. Marshall, nav. delo (2001), str. 47.

³⁴ A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 9.

³⁵ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 84.

³⁶ L. Edwards, nav. delo, str. 28.

³⁷ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 124.

³⁸ A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 9.

³⁹ D. D. Raphael, nav. delo, str. 11.

⁴⁰ Armenska različica označuje dobrotelčnost (*charity, alms*), podobno pa razumemo tudi arabski *zakah*, ki poleg dobrotelčnosti pomeni še pravno določene dajatve. Glej J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 21, 22, in J. Krašovec, nav. delo (1983), str. 40, 41.

⁴¹ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 19, 20.

⁴² E. C. Beisner, nav. delo, str. 3, 4, 5. Da se hebrejski *tsedeqa* prevaja v *dikaiošune*, *mishpat* pa v *krisis*, meni tudi N. Wolterstorff, nav. delo, str. 112.

⁴³ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 24 in 162.

⁴⁴ Prav tam, str. 24.

⁴⁵ Prav tam, str. 164.

nesvetopisemskih besedilih navadno prevajamo z *justice*,⁴⁶ medtem ko se izraz *sedeq* v Svetem pismu največkrat prevaja z *righteousness*,⁴⁷ v *justice* pa je večkrat preveden izraz *mišpat*.⁴⁸

Različna angleška prevoda nakazujeta na razlikovanje med hebrejskima izrazoma – medtem ko se *justice* nanaša bolj na odnos do drugega na področju prava in pomeni enakost pravic, se *righteousness* nanaša bolj na osebne lastnosti, kot so poštenost, etična čistost in religiozno dobro.⁴⁹ Prevoda *mišpat/justice* in *tsedeq/righteousness* nista vedno dosledna,⁵⁰ razlikovanje med izrazoma (ki se kaže v tem, da se *mišpat* nekoliko bolj izrecno nanaša na rzsodbo, *sedeq* pa nekoliko bolj na božje dobrine) pa, po Krašovčevem mnenju, ni bistveno.⁵¹ Da oba izraza, tako *justice* kot *righteousness*, lahko najdemo tako v hebrejski besedi *sedeq* kot grški *dikaiousune*, pa meni tudi Jim Wallis.⁵²

Manj pogosta izraza za pravičnost v Stari zavezi sta še: *hesed*, ki označuje dobroto, zvestobo, milost in ljubezen,⁵³ ter *yašar*, ki pomeni raven, ustrezen, pravi, pravičen.⁵⁴

3. BOŽJA PRAVIČNOST

Različnost prevodov in s tem uporaba različnih izrazov za pravičnost vplivata tudi na različno dojetje vsebine pravičnosti starozaveznega Boga. Med razlagalci tako obstajata zlasti dve razumevanji pravičnosti: božja pravičnost kot povračilo in božja pravičnost kot odrešenje.⁵⁵

Pogosto predstavljeni koncept starozavezne pravičnosti je poslednja sodba – dan, ko bo Bog kot pravičen sodnik dobro poplačal in hudo kaznoval.⁵⁶ Bog, ki dobro nagradi z dobrim in zlo kaznuje z zlom, je predstavljen kot bog, ki deluje po načelu povračila. Krašovec meni, da je povračilno načelo eno od elementar-

⁴⁶ Npr. večina grških izrazov pri Platonu, ki jih prevajamo v *justice*, je *dikaiousune*. N. Wolterstorff, nav. delo, str. 110, 111.

⁴⁷ Glej npr. L. Edwards, nav. delo, str. 28; N. Wolterstorff, nav. delo, str. 69.

⁴⁸ N. Wolterstorff, nav. delo, str. 69.

⁴⁹ C. D. Marshall, nav. delo (2001), str. 36. Izraz *righteousness* se bolj nanaša na pravičnost kot osebno lastnost tudi po mnenju N. Wolterstorffa, nav. delo, str. 111.

⁵⁰ N. Wolterstorff, nav. delo, str. 112.

⁵¹ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 156.

⁵² A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 9.

⁵³ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 157.

⁵⁴ E. C. Beisner, nav. delo, str. 3.

⁵⁵ Glej npr. J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 52, 53.

⁵⁶ Prg 10,3.

nih občutij človekove narave in zato pogosto izhodišče za razumevanje pravičnosti pri vseh ljudstvih. Načelo temelji na ideji enakosti – dobro prinaša dobro (in več dobrega prinaša več dobrega), zlo pa prikliča zlo (večje zlo prinese več zla). Talionsko načelo (*lex talionis*) na več mestih najdemo tudi v Stari zavezi,⁵⁷ npr. »oko za oko, zob za zob, roko za roko, nogo za nogo«.⁵⁸ Takšen (povračilni) koncept božje pravičnosti v Stari zavezi so podpirali zlasti judovski razlagalci (npr. Kimhi in Raši),⁵⁹ nekateri cerkveni očetje,⁶⁰ Albert Veliki,⁶¹ Anzelm⁶² idr.

Kljub temu se veliko razlagalcev⁶³ Svetega pisma ne strinja s povračilno razlago božje pravičnosti. Ker imajo za svoje nestrinjanje različne argumente, ponujajo različne rešitve, kakšna je torej pravičnost starozaveznega Boga.

Koch npr. zavrača povračilno razlago božje pravičnosti, ker bi ta zahtevala aktivnega sodnika, ki bi izdal obsodbo ter izvedel oz. odredil povračilo. Meni namreč, da je dobro (oz. zlo) kot posledica storjenega dobrega (oz. zla) posledica naravnega zakona in ne božje aktivnosti. Vez med dejanjem in posledico je tako neizogibna vez med akcijo in reakcijo, v katero Bog ne posega vsebinsko (lahko jo le pospešuje ali zavira).⁶⁴

Razumevanje božje pravičnosti kot kozmičnega reda akcije in reakcije je sprožilo več pomislekov.⁶⁵ Prvič, takšna interpretacija znatno omeji ali vsaj depersonalizira božjo vlogo. Bog v Stari zavezi pa je močno oseben, njegova vloga presega univerzalni red narave. Krašovec to utemelji s svetopisemskimi izrazi božja roka, božja pot, božja jeza, božja sodba itd.⁶⁶ Drugič, takšno razumevanje je še vedno blizu povračilni ideji (vsaj v ideji »slabo za slabo, dobro za dobro«), zato ni skladno z usmiljenjem in milostjo,⁶⁷ ki igrata pomembno vlogo pri starozavezni pravičnosti. Če se po zakonu narave kazen izvrši samodejno, povračilni zakon pa zahteva kazen za storjeno kaznivo ravnanje, kazen v božji pravičnosti ni določena po vnaprejšnjem vzorcu (saj jo izvaja Bog, ki ni podrejen zakonom zunaj njega samega) in dopušča usmiljenje.

⁵⁷ J. Krašovec, nav. delo (1985), str. 3, 4.

⁵⁸ 2 Mz 21, 24.

⁵⁹ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 89.

⁶⁰ Prav tam, str. 89.

⁶¹ Prav tam, str. 86.

⁶² J. Krašovec, nav. delo (1984), str. 226.

⁶³ Med drugim tudi Krašovec, glej prav tam, str. 217.

⁶⁴ Y. Hoffman, nav. delo, str. 118; J. Krašovec, nav. delo (1985), str. 4–6.

⁶⁵ Npr. Y. Hoffman, nav. delo, str. 119, 120.

⁶⁶ J. Krašovec, nav. delo (1985), str. 5. Da je svetopisemski Bog osebni bog, najdemo tudi v: J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 20, in J. Krašovec, nav. delo (1986/1987), zlasti str. 76, 77.

⁶⁷ Božja pravičnost v povračilnem smislu in božje usmiljenje sta v konfliktu tudi po mnenju Anzelma, glej J. Krašovec, nav. delo (1984), str. 226.

Dober primer, ki nakazuje, da božje pravičnosti ne moremo razumeti (primarno) v povračilnem pomenu, je Jobova zgodba.⁶⁸ Job velja za pravičnega moža, ki pa ga Bog postavlja pred različne preizkušnje.⁶⁹ Jobovi prijatelji vztrajajo pri povračilnem načelu, ki za razlago nastale situacije ponuja dve izhodišči: Job je bodisi krivičen (in si preizkušnje v skladu s povračilnim načelom zasluži – to možnost zagovarjajo Jobovi prijatelji⁷⁰) bodisi pravičen, kot trdi sam, a je v tem primeru krivičen Bog, saj pri ravnanju z Jobom ne sledi povračilni ideji. Drugače od svojih prijateljev pa Job pravičnosti ne razume kot povračilo. Zaveda se, da sam ni storil hudega, še bolj pa se zaveda, da je božja pravičnost absolutna, nedojemljiva in skrivnostna.⁷¹ Ni je mogoče presojati s človeškimi merili in ne ustreza vzorcu povračilnosti.⁷² Bog je pravičen že po svoji definiciji (pravičnost ni nekaj, za kar si prizadeva, ampak je njegova lastnost⁷³), četudi je razumevanje njegove absolutne pravičnosti človeku nedosegljivo v celoti. Poleg tega bi razumevanje božje pravičnosti kot čistega povračilnega zakona Boga postavilo v vlogo dolžnika do človeka,⁷⁴ kar pa Bog po svoji definiciji ne more biti.⁷⁵

Res je, da nekateri deli Svetega pisma nakazujejo na povračilno pravičnost, npr. »oko za oko, zob za zob, roko za roko, nogo za nogo«,⁷⁶ a je takšno povračilo podrejeno božji pravičnosti, namenjeno pa je uresničevanju zaveze in varstvu (odrešenju) zaveznega ljudstva.⁷⁷ Bog je sklenil z ljudstvom zavezo, zato vse, ki se zaveze ne držijo in s tem ogrožajo druge, kaznuje – ne zaradi kaznovanja (ali povračila) samega, temveč zaradi varstva ljudi, ki se zaveze držijo.⁷⁸ Bož-

⁶⁸ Job 1,1–42,17.

⁶⁹ Zanimivo je vprašanje, zakaj Bog preizkuša Joba. V uvodu izvemo, da gre za tekmo s Satanom, dobesedno razumevanje božje privolitve v takšno tekmovanje pa lahko božjo pravičnost *a priori* postavlja pod vprašaj. Podobno meni tudi Raphael, vendar opozori, da je uvod o Satanu dodan kasneje. D. D. Raphael, nav. delo, str. 13.

⁷⁰ J. Krašovec, nav. delo (1985), str. 12–18. K povračilnemu načelu se nagiba tudi Jobov prijatelj Bildad, ki je prepričan, da Bog pravično ravna z Jobom in se mora ta zato spremeniti. Drugače kot njegovi prijatelji pa se zaveda, da je povračilnost le sredstvo za doseg višjega cilja – odrešenja, kar se kaže v tem, da je kazen znamenje božjega svarila in ne maščevanje Boga. J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 140.

⁷¹ Glej J. Krašovec, nav. delo (1985), str. 19–21.

⁷² J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 140.

⁷³ C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 30.

⁷⁴ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 156.

⁷⁵ J. Krašovec, nav. delo (1986/1987), str. 77.

⁷⁶ 2 Mz 21, 24.

⁷⁷ Podobno: J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 85. »Pravičnost v tem smislu je zvestoba obeh strank, da izpolnjujeta zavezne odnose.« C. D. Marshall, nav. delo (2001), str. 47.

⁷⁸ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 84 in 152. Glej tudi J. Krašovec, nav. delo (1986/1987), str. 78.

jo pravičnost tako lahko razumemo kot zavezno pravičnost⁷⁹ – pravičnost v izpolnjevanju zaveze in odrešensko pravičnost⁸⁰ – Bog se človeka ne usmili glede na njegova dela in zasluge, temveč glede na zvestobo in resnicoljubnost.⁸¹ Takšno podrejenost povračilne pravičnosti absolutni božji pravičnosti odrešenja dokazujejo tudi Gospodovi govori v Jobovi zgodbi (poglavja 38–42),⁸² odrešenski pomen božje pravičnosti pa najdemo zlasti v Psalmih.⁸³

Z odrešensko pravičnostjo so močno povezani tudi nekateri drugi koncepti pravičnosti v Stari zavezi, npr. pravičnost kot odpuščanje (Iz 55,7), pravičnost kot pomoč (Ps 68,21),⁸⁴ pravičnost kot milost.⁸⁵ Božja pravičnost ima največkrat pomen zvestobe, odrešenja, dobrote, usmiljenja in pravilnosti božjega delovanja.⁸⁶ Bog je pravičen: »... zvest Bog je in v njem ni krivice, pravičen je in iskren ...«⁸⁷ Ljubi pravičnost:⁸⁸ »... ljubi pravičnost in pravico ...«⁸⁹ in jo zapoveduje. Pravični Bog se v Stari zavezi pojavlja kot sodnik: »... Bog sam je sodnik ...«⁹⁰ in kot rešitelj: »... saj razen mene ni Boga, pravičnega Boga in rešitelja ...«⁹¹

Kljub nekaterim mnenjem, da pravičnost ni skladna z milostjo in sočutjem, pa so zagovorniki odrešenske pravičnosti prepričani, da sta pravičnost in usmiljenje⁹² (pa tudi milost, sočutje in ljubezen⁹³) povsem združljiva koncepta. Spor med njima obstaja le, če na pravičnost gledamo legalistično in jo povezujemo z enakostjo. Če pa jo razumemo kot razmerje (bodisi med bogom in človekom bodisi med ljudmi), napetosti med pravičnostjo in usmiljenjem ne more biti.⁹⁴

⁷⁹ C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 29.

⁸⁰ Kot odrešensko pravičnost jo razume Krašovec, glej npr. J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 138, pa tudi 124.

⁸¹ Prav tam, str. 124.

⁸² Prav tam, str. 140.

⁸³ Prav tam, str. 124.

⁸⁴ Prav tam, str. 117.

⁸⁵ Božjo pravičnost z milostjo povezuje Avguštín: meni, da božja pravičnost ni povračilna (po človekovih delih), temveč pomeni božjo milost, ki jo človek lahko doseže po veri. J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 122.

⁸⁶ Prav tam, str. 124.

⁸⁷ 5 Mz 32,4.

⁸⁸ Bog ne ljubi pravičnosti kot take, temveč predvsem njeno prisotnost v človeških medsebojnih odnosih. N. Wolterstorff, nav. delo, str. 82.

⁸⁹ Ps 33,5. Glej tudi Iz 61,8.

⁹⁰ Ps 50,6.

⁹¹ Iz 45,21.

⁹² Glej npr. C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 33.

⁹³ Stara zaveza naj bi se po Raphaelovem mnenju celo večkrat sklicevala na ljubezen kot na pravičnost. D. D. Raphael, nav. delo, str. 11.

⁹⁴ Podobno tudi C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 33.

4. DISTRIBUTIVNA PRAVIČNOST

Aristotel je distributivno pravičnost opisal kot pravičnost pri razdelitvi skupnih dobrin članom neke skupnosti.⁹⁵ Razdelitev poteka sorazmerno, po njihovih zaslugah, tako da je razmerje med zaslugami članov enako razmerju med njihovimi prejetimi deleži dobrin (takšno sorazmernost imenuje geometrično sorazmerje).⁹⁶ Aristotelovo distributivno pravičnost so mnogi avtorji uporabili kot podlago in jo razširili v teorijo pravičnosti celotne družbene ureditve (nekateri takšno pravičnost imenujejo socialna pravičnost).⁹⁷ V tem poglavju zato združeno iščem elemente Aristotelove distributivne pravičnosti in elemente širše teorije distributivne pravičnosti, kot so jo razumeli modernejši avtorji.

V Stari zavezi najdemo več primerov, ki se ujemajo z Aristotelovo distributivno pravičnostjo, npr. delitev glede na število:⁹⁸ »[š]tevilnejšemu daj večjo dediščino in maloštevilnemu daj manjšo dediščino; vsak naj dobi svojo dediščino po številu njegovih preštetih ...«,⁹⁹ glede na število let do jubilejnega leta: »[č]e je let več, plačuj večjo kupnino, in če je let manj, plačuj manjšo kupnino; kajti prodaja ti število letin ...«,¹⁰⁰ glede na položaj oz. delo: »[k]ožo daritvene živali, ki jo je kdo pripeljal kot žgalno daritev, naj dobi duhovnik, ki je opravil daritev ...«¹⁰¹ in: »[o]d vsakega daru naj vzame po en kos kot darilo za Gospoda; naj ga dobi duhovnik, ki je škropil s krvjo mirovne daritve ...«,¹⁰² glede na zasluge (zanesljivost): »Za nadzornike nad skladišči sem postavil duhovnika Šelemjája, pismouka Cadóka in Pedajája izmed levitov. Njim v pomoč pa je bil Hanán, sin Zahúrja, sinú Matanjája. Ti so namreč veljali za zanesljive ljudi ...«¹⁰³ idr. Najbližje tradicionalnemu kriteriju distributivne pravičnosti v Stari zavezi pa je, po mnenju Motta in Siderja, delitev glede na potrebe.¹⁰⁴ Pri opredelitvi kriterija glede na potrebe je pomembno, da pravilno razumemo starozavezni pomen potreb – gre za primanjkljaj, ki ga povzročajo zunanji vzroki (in ne morebitna lenoba).¹⁰⁵ Pravica do deleža skupnih dobrin, ki so nujne za življenje, tako pripade le tistim, ki jih sami niso zmožni pridobiti.¹⁰⁶

⁹⁵ Aristoteles, nav. delo, 1130b, 1131a.

⁹⁶ Aristoteles, nav. delo, 1131a, 1131b.

⁹⁷ S. Fleischaker, nav. delo, str. 17.

⁹⁸ O tem tudi Z. W. Falk, nav. delo, str. 85.

⁹⁹ 4 Mz 26,54; podobno tudi 4 Mz 33,54.

¹⁰⁰ 3 Mz 25,16.

¹⁰¹ 3 Mz 7,8; podobno tudi 3 Mz 7,9.

¹⁰² 3 Mz 7,14.

¹⁰³ Neh 13,13. Glej tudi A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 12.

¹⁰⁴ S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 62.

¹⁰⁵ S. C. Mott, nav. delo.

¹⁰⁶ S. Mott, J. R. Sider, nav. delo, zlasti str. 62.

Pravičnost glede na določeni kriterij zahteva, da vse (ki v enaki meri izpolnjujejo izbrani kriterij) obravnavamo enako. Zdi se, da tako v ospredje postavlja postopek, ne zasleduje pa končnega rezultata (zato tudi ni pomembno, kateri kriterij je izbran, dokler za vse enake primere velja enako). Pravičnost, ki v ospredje postavlja postopkovno enakost, imenujemo formalna pravičnost.¹⁰⁷ Številni pozivi k nepristranskosti in enaki uporabi kriterijev za vse so nekatere avtorje spodbudili k prepričanju, da tudi distributivna pravičnost Stare zaveze ustreza formalni pravičnosti.¹⁰⁸ Četudi bi Aristotelovo distributivno pravičnost razumeli kot zgolj formalno pravičnost,¹⁰⁹ pa starozavezna pravičnost gotovo vsebuje tudi določbe, ki kažejo na materialno pravičnost distribucije. Ta do izbire kriterija ni nevtralna, ozira pa se tudi na končni cilj delitve (kar se kaže npr. v tem, da v določenih primerih posebno pozornost namenja določenim šibkejšim skupinam).¹¹⁰

Starozavezna skupnost si prizadeva, da vsak, ki to zmore, z lastnim delom poskrbi zase in svojo družino,¹¹¹ skupnost pa prevzame skrb za tiste, ki sami tega ne zmorejo (in zanje ne zmore poskrbeti niti njihova družina).¹¹² Posebno skrb mora skupnost nameniti osebam, ki jih Stara zaveza izrecno navede: vdovam, sirotam in tujcem¹¹³ – npr.: »Kadar žanješ žito na polju in pozabiš kak snop na polju, se ne vračaj, da bi ga vzel! Naj bo za tujca, siroto in vdovo, da te blagoslovi Gospod, tvoj Bog, pri vsem delu tvojih rok. Kadar klatiš olive, ne raziskuj vej za seboj; naj bo za tujca, siroto in vdovo.«¹¹⁴ Takšna posebna skrb pa ne sme pripeljati do neenakosti – Stara zaveza namreč ne dopušča prednosti prek izenačenih osnovnih izhodišč.¹¹⁵ Namen posebnega varstva namreč ni pristranskost (Stara zaveza izrecno prepoveduje pristranskost),¹¹⁶ temveč poskus izenačeva-

¹⁰⁷ Glej npr. I. England, nav. delo, str. 6. Distributivno pravičnost kot formalno pravičnost na ta način opiše Mooney, Glej C. P. Mooney, nav. delo, str. 223–233.

¹⁰⁸ Podobno tudi E. C. Beisner, nav. delo, str. 7, 8.

¹⁰⁹ Sama menim, da Aristotelova distributivna pravičnost ni zgolj formalna pravičnost. Z vprašanjem formalne in materialne narave Aristotelove distributivne pravičnosti se ukvarjam v doktorski disertaciji in presega namen tega besedila.

¹¹⁰ Poseben ozir do revnih kot znamenje, da je svetopisemska pravičnost več kot zgolj pošten postopek, razumeta tudi Mott in Sider (S. Mott, J. R. Sider, nav. delo, str. 55). Da je za zagotovitev enakosti nujno različno obravnavanje, najdemo tudi v: E. C. Beisner, nav. delo, str. 8.

¹¹¹ S. Mott, J. R. Sider, nav. delo, zlasti str. 52. Da Sveto pismo daje močan poudarek delu, meni tudi A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 23.

¹¹² Podobno tudi S. Mott, J. R. Sider, nav. delo, str. 61.

¹¹³ Glej npr. H. V. Bennett, nav. delo, str. 1; N. Wolterstorff, nav. delo, str. 75.

¹¹⁴ 5 Mz 24,19–20.

¹¹⁵ S. C. Mott, nav. delo.

¹¹⁶ »Ne delajte krivice pri sodbi; ne bodi pristranski do ubožca in ne klanjaj se velikemu: pravično sodi svojega bližnjega!« (3 Mz 19,15) Glej tudi E. C. Beisner, nav. delo, str. 9.

nja možnosti¹¹⁷ in poprava pretekle neenakosti. Hebrejski izraz za revščino je blizu izrazu, ki označuje šibkega, odvisnega posameznika, osebo nizkega statusa oz. nekoga, ki je zatiran.¹¹⁸ Osebe nižjega statusa so namreč (prav zaradi svoje ranljivosti) pogostejše žrtve nepravičnosti, s posebno obravnavo pa skušamo to nepravičnost popraviti in tako tem skupinam nuditi pomoč za ponovno dostojno življenje.¹¹⁹ Poleg popravljanja nepravičnosti tako odpravljamo tudi revščino v družbi.¹²⁰

Osnovna dobrina starozavezne družbe je zemlja. Njen absolutni lastnik je sicer Bog, vendar jo je namenil v oskrbo vsem. Vsaka družina jo prejme toliko, da ji omogoča dostojno življenje.¹²¹ Namen delitve zemlje namreč ni v tem, da bi eni živeli v obilju, drugi pa v pomanjkanju,¹²² temveč da bi vsi živeli dostojno in složno življenje.¹²³ Če takšne neenakosti vseeno nastanejo, Stara zaveza zahteva redistribucijo, ki določa, da tisti, ki imajo preveč, presežek oddajo v korist tistih, ki imajo premalo:¹²⁴ »Ob koncu vsakega tretjega leta izloči vso desetino svojega pridelka tega leta in jo spravi znotraj svojih vrat, da lahko pride levit, ker nima deleža in dediščine s teboj, in tujec, sirota in vdova, ki so znotraj tvojih vrat; naj se najedo in nasitijo ...«¹²⁵ ter: »Kadar spravljate žetev svoje dežele, ne požanji čisto do roba polja in ne paberkuj po svoji žetvi! Tudi v svojem vinogradu ne paberkuj in ne pobiraj osutih jagod v njem; pusti jih revežu in tujcu ...«¹²⁶ Takšna redistribucija ni le pravica države, temveč predvsem dolžnost ljudi in družinskih skupnosti.¹²⁷

¹¹⁷ Mott in Sider menita, da socialna pravičnost, kot jo določa Stara zaveza, zahteva enak minimalni standard za vse. S. Mott, J. R. Sider, nav. delo, str. 50–63.

¹¹⁸ E. C. Beisner, nav. delo, str. 9, 10.

¹¹⁹ N. Wolterstorff, nav. delo, str. 78, 79, glej tudi A. S. Kulikovskiy, nav. delo, str. 14, in E. C. Beisner, nav. delo, 9, 10.

¹²⁰ Marshall meni, da sta razloga za drugačno obravnavo šibkejših dva: popravljanje nepravičnosti in odpravljanje revščine, ki je v nasprotju z božjim namenom. C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 34, 35.

¹²¹ »Zdaj pa, če boste res poslušali moj glas in izpolnjevali mojo zavezo, mi boste posebna lastnina izmed vseh ljudstev, kajti moja je vsa zemlja.« (2 Mz 19,5) Glej tudi S. Mott, J. R. Sider, nav. delo, str. 57.

¹²² C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 35.

¹²³ S. Mott, J. R. Sider, nav. delo, str. 57–59.

¹²⁴ Tako npr. Brueggemann, v: N. Wolterstorff, nav. delo, str. 77–78. Ideja, da tisti, ki imajo moč, skrbijo za nemočne, izhaja iz spomina na božjo pomoč (tisti, ki ima moč) Izraelcem (tistim, ki jim primanjkuje moči) pri izhodu iz Egipta: Iz 58,6–7. Glej N. Wolterstorff, nav. delo, str. 80–81.

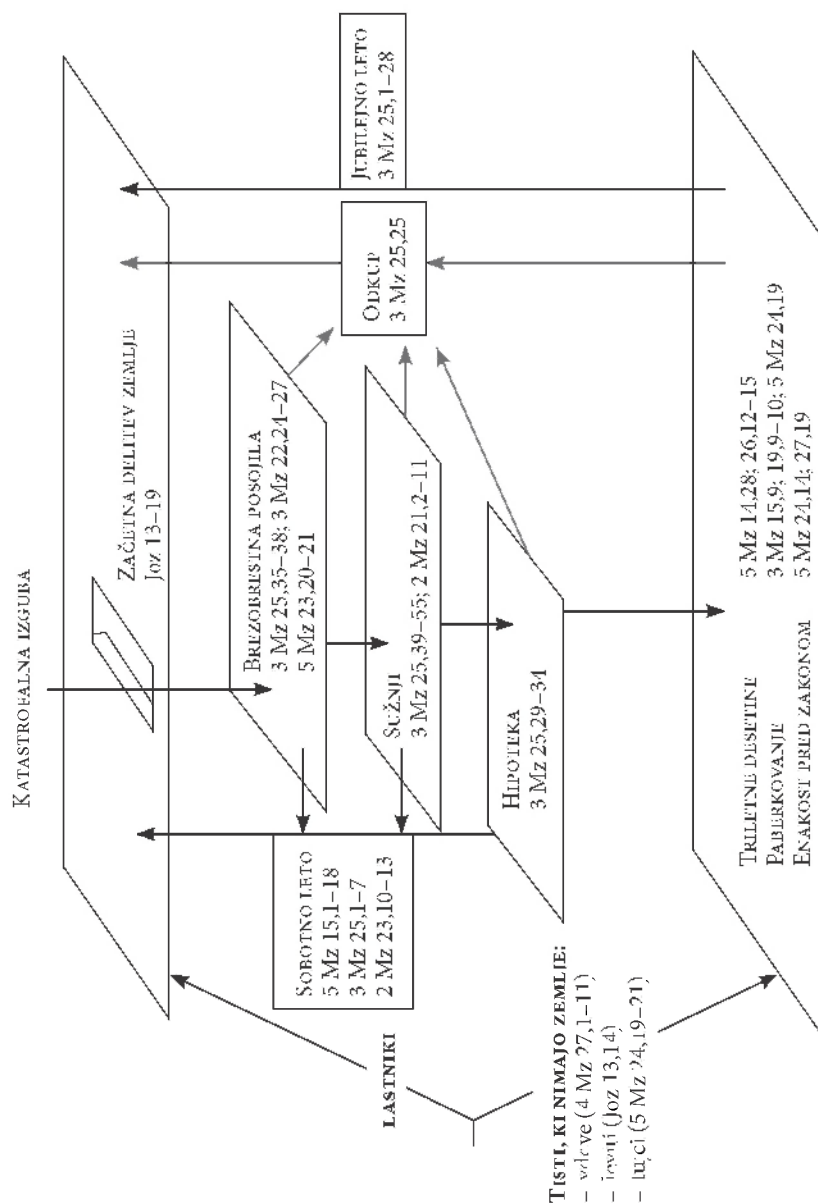
¹²⁵ 5 Mz 14,28–29.

¹²⁶ 3 Mz 19,9–10.

¹²⁷ S. Mott, J. R. Sider, nav. delo, str. 61.

Schaefer in Noell sta socialno pravičnost Stare zaveze zanimivo prikazala s shemo.

Socialna pravičnost v Svetem pismu Stare zaveze¹²⁸

¹²⁸ C. K. Schaefer, S. E. Noell, nav. delo, str. 2.

Najnižje na družbeni lestvici so tisti, ki nimajo svoje zemlje (vdove, leviti in tujci). Varujejo jih določbe o enakosti pred zakonom, paberkovanju (*»Kadar žanješ žito na polju in pozabiš kak snop na polju, se ne vračaj, da bi ga vzel! Naj bo za tujca, siroto in vdovo ...«*¹²⁹) in triletnih desetinah (*»Ob koncu vsakega tretjega leta izloči vso desetino svojega pridelka tega leta in jo spravi znotraj svojih vrat, da lahko pride levit, ker nima deleža in dediščine s teboj, in tujec, sirota in vdova, ki so znotraj tvojih vrat; naj se najedo in nasitijo ...«*¹³⁰).¹³¹

Tisti, ki svojo zemljo imajo, lahko zaradi različnih vzrokov iz začetnega položaja (zgornji kvadrat) polzijo po družbeno-ekonomski lestvici navzdol (nižja družbena stopnička pa lahko zaradi različnih okoliščin, npr. zaradi rojstva v takšni družini, pomeni tudi posameznikovo izhodiščno stanje). Ko posamezna družina ne zmore več skrbeti zase, se je primorana zadolžiti (ena stopnička nižje). Posojila morajo biti brezobrestna, nadzorujejo pa jih vaški starešine. Kadar niti zadolžitev ne zadostuje za normalno življenje, je posameznik primoran delati na zemlji drugega. Takšne osebe Biblija imenuje *»sužnji«* (dve stopnički nižje), čeprav niso sužnji v pravem pomenu besede.¹³² Tako *»sužnji«* kot dolžniki so deležni posebne skrbi vsako sedmo leto, imenovano sobotno leto.¹³³ Takrat gospodarji svoje zemlje (polj, vinogradov, njiv) ne obdelujejo, in kar zraste samo od sebe, prepustijo revnim. Poleg tega morajo gospodarji v sobotnem letu osvoboditi svoje hebrejske *»sužnje«*¹³⁴ (*»Če se ti proda tvoj brat, Hebrejec ali Hebrejka, naj ti služi šest let, sedmo leto pa ga odpusti prostega!«*¹³⁵), ob osvoboditvi pa jim morajo nameniti nekaj dobrin, da se lahko ti tudi dejansko vrnejo v resnično svobodno življenje.¹³⁶ Upniki morajo vsako sedmo leto dolžnikom odpustiti dolgove:¹³⁷ *»Ob koncu sedmih let naredi odpust! Od-*

¹²⁹ 5 Mz 24,19.

¹³⁰ 5 Mz 14,28–29.

¹³¹ Glej C. K. Schaefer, S. E. Noell, nav. delo, str. 3, 4. Podobno najdemo tudi v S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 50–63. Ker gre za osebe brez zemlje, Schneider meni, da jih določbe jubilejnega leta ne varujejo (glej v nadaljevanju). C. K. Schaefer, S. E. Noell, nav. delo, str. 4, 5.

¹³² C. K. Schaefer, S. E. Noell, nav. delo, str. 5.

¹³³ Prav tam, str. 5. Podobno tudi S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 59.

¹³⁴ Določba o izpustitvi sužnjev se ne nanaša na vse sužnje, temveč le na *»hebrejske sužnje«* – Hebrejce, ki so zaradi pomanjkanja primorani delati na zemlji drugega. A. S. Kulikovskiy, nav. delo, str. 17.

¹³⁵ 5 Mz 15,12.

¹³⁶ S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 59.

¹³⁷ Prav tam, str. 59. Podobno tudi Schaefer in Noell, ki pa opozarjata na neenotno mnenje o tem, ali je v sobotnem letu treba odpustiti celoten dolg ali le odplačilo tistega leta. C. K. Schaefer, S. E. Noell, nav. delo, str. 5. Mott in Sider opominjata na odlomek v SZ (5 Mz 15,9), ki bi lahko potrjeval odpust celotnega dolga. Omenjeni odlomek namreč naroča, da

pust pa je v temle: roka vsakega upnika, ki je kaj posodil bližnjemu, naj dolg odpusti ...«¹³⁸

Kadar niti delo na tuji zemlji ne zaleže, so posamezniki lahko primorani na svoji zemlji vzpostaviti hipoteko ali zemljiški dolg (tri stopničke niže). Te osebe so posebnega varstva deležne vsako jubilejno (tudi sveto) leto, ki nastopi po vsakem sedmem sobotnem letu, torej vsako 50. leto.¹³⁹ Takrat se zemlja vrne prvotnim lastnikom, kar vsem omogoča nov socialno-ekonomski začetek: »Posvetite petdeseto leto in razglasite po deželi osvoboditev vsem njenim prebivalcem! To naj vam bo jubilej in vsakdo naj se vrne k svoji lastnini, vsak k svoji rodbini.«¹⁴⁰ Ponovno delitev (redistribucijo) zemlje upravičuje dejstvo, da je njen pravi lastnik Bog, in ne človek, zaradi česar slednji nikoli ne more narediti dokončne menjave oz. odtujitve ali pridobitve zemlje:¹⁴¹ »Zemlje ne smete prodajati za zmeraj, kajti zemlja je moja ...«¹⁴² Kulikovsky meni, da je takšna redistribucija problematična, in opozarja, da jubilejno leto v resnici ne pomaga vsem. Vrnitev zemlje prvotnim lastnikom se namreč nanaša le na zemljo zunaj mestnega obzidja, vrača pa se le tistim, ki so jo kdaj imeli (tisti, ki so se brez nje že rodili, bodo brez nje ostali tudi ob jubilejnem letu). Takšna redistribucija je po njegovem mnenju tudi neučinkovita – ker bo za šibkejše v vsakem primeru poskrbljeno, bodo ti izgubili motivacijo za delo in iskanje lastne rešitve. Poleg tega prerazdelitev zemlje posega v pravice tistih, ki jo ob jubilejnem letu imajo.¹⁴³ Dodaja še, da je takšen institut¹⁴⁴ moral gotovo močno vplivati na zasebne transakcije, saj nihče ne bi privolil v polno ceno zemlje tik pred jubilejnim letom (torej preden jo izgubi).¹⁴⁵

Schaefer in Noell spomnita, da redistribucija v korist šibkejših (tudi takšna, v katero ljudje privolijo sami) ni tuja niti današnji družbi. Tudi danes prostovoljno privolimo v različne dogovore, pri katerih za svoj prispevek ne prejmemo plačila. Za ponazoritev navedeta zdravstveno zavarovanje: vsi plačujemo pri-

v šestem letu ne smemo odreči posojila revežu zgolj zato, ker ga bomo v naslednjem morali odpustiti. Glej S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 59.

¹³⁸ 5 Mz 15,1–2. O sobotnem letu glej tudi 3 Mz 25,1–7 in 2 Mz 23,10–13.

¹³⁹ C. K. Schaefer, S. E. Noell, nav. delo, str. 5, 6. O jubilejnem letu tudi v: S. Mott, J. R. Sider, nav. delo, str. 58, 59.

¹⁴⁰ 3 Mz 25,10.

¹⁴¹ S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 58.

¹⁴² 3 Mz 25,23.

¹⁴³ A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 18.

¹⁴⁴ Pomisleke o tem, ali se je institut jubilejnega leta v resnici izvajal, najdemo v: S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 59.

¹⁴⁵ A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 17.

spevke, čeprav zbrana sredstva koristijo samo nekateri (tisti v najnižji kategoriji, gledano z vidika zdravja).¹⁴⁶

Ne glede na morebitne pomanjkljivosti takšnega sistema je hebrejska skupnost skušala z njim doseči enake možnosti za vse.¹⁴⁷ Pravičnost omejitve lastninske pravice, ki jo takšna redistribucija nedvomno prinaša, je utemeljena v prednosti, ki jo daje hebrejska družba pravici slehernega člana do dostojnega življenja pred lastninsko pravico nekaterih.¹⁴⁸ Hebrejsko razumevanje socialne pravičnosti izhaja iz pogleda na posameznika kot del skupnosti in s tem na pravičnost kot skrb za drugega v korist skupnosti (zaradi česar individualne pravice v odnosu do skupnosti ne morejo biti absolutne).¹⁴⁹

Takšno povezavo med pravičnostjo in dobrodelnostjo, s katero Stara zaveza spodbuja k pomoči revnim, pa avtorji razumejo različno: medtem ko nekateri menijo, da gre za zahtevo pravičnosti,¹⁵⁰ jo drugi razlagajo kot poziv k milosti in dobrodelnosti. Po mnenju slednjih sta koncepta pravičnosti in dobrodelnosti ločena in ju ne smemo zamenjevati¹⁵¹ – še več, pogosto je med njima celo nasprotje.¹⁵² Sicer se strinjajo, da Stara zaveza ljudem nalaga skrb za drugega (in predvsem za najšibkejše med njimi), vendar ne kot dolžnost, ki izhaja iz distributivne pravičnosti. Takšna dolžnost bi namreč pomenila, da lahko posameznik dejanje dobrodelnosti od drugih (in države) zahteva.¹⁵³ In to celo v primerih, ko bi bil njegov šibkejši položaj posledica njegove lastne nespametnosti. Dati ljudem, česar si ne zaslužijo, pa po njihovem mnenju ni dejanje pravičnosti, temveč milosti.¹⁵⁴ Beisner ponudi zanimivo srednjo pot: ni vsaka pomoč šibkejšim dejanje dobrodelnosti. Kadar pomagamo ranljivemu, ki je sam žrtev nepravčnosti, gre za zahtevo pravičnosti; kadar pa pomoč nudimo

¹⁴⁶ C. K. Schaefer, S. E. Noell, nav. delo, str. 8 (in nasl.).

¹⁴⁷ S. C. Mott, nav. delo.

¹⁴⁸ S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 58.

¹⁴⁹ S. C. Mott, nav. delo.

¹⁵⁰ Tako so npr. menili preroki in pisce psalmov (glej N. Wolterstorff, nav. delo, str. 76). Glej tudi C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 35.

¹⁵¹ Da ne moremo zamenjevati milosti in pravičnosti, meni tudi Beisner, v: E. C. Beisner, nav. delo, str. 12. Da moramo ločevati pravičnost od ljubezni, meni tudi Henry, glej S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 54.

¹⁵² O nasprotovanju in napetosti med pravičnostjo na eni ter milostjo in ljubeznijo na drugi strani glej npr. v: A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 14, 15.

¹⁵³ Glej npr. E. C. Beisner, nav. delo, str. 14 in prejšnje. Avtor dodaja, da skrb za revne sicer dolgujemo Bogu (in je lahko znak pravičnosti do Boga), v odnosu do sočloveka pa se kaže kot milost.

¹⁵⁴ A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 20.

revnim, ne glede na razlog za njihovo revščino¹⁵⁵ (torej tudi v primeru, ko je ta posledica njihove lastne nespameti), pa opravljamo dejanja usmiljenja.¹⁵⁶

Mott in Sider menita, da je skrb za revne zahteva pravičnosti, in navajata odlomke, v katerih se določbe, ki zahtevajo skrb za šibkejša, ne razlikujejo od drugih določb, ki jim pripisujemo naravo zakona. Takšne so npr. določbe o paberkovanju, določbe o desetinah, določbe o posojilu, za pravilno izvrševanje teh določb pa je skrbel starešina.¹⁵⁷ Stara zaveza torej vsebuje določbe, ki spominjajo na pozitivne pravice, ki jih mora zagotoviti skupnost.¹⁵⁸ Takšna pravičnost pa z milostjo in usmiljenjem ni v konfliktu, temveč se z njima povezuje in dopolnjuje.

5. KOMUTATIVNA PRAVIČNOST

Aristotel komutativno pravičnost opiše v osmem poglavju pete knjige Nikomahove etike, ko na splošno zavrne recipročnost, a jo delno dopusti v odnosih medosebnih transakcij (npr. menjave).¹⁵⁹ Te potekajo na podlagi obratne sorazmernosti – manjša ko je vrednost danih dobrin, več jih potrebujemo za menjavo manjšega števila dobrin večje vrednosti. Elemente pravičnosti medosebnih transakcij najdemo tudi v Stari zavezi.¹⁶⁰ Osnova svetopisemskega načela, da se stvar zamenja za stvar enake vrednosti, je po Beisnerjevem mnenju osma božja zapoved: ne kradi. Ta zajema tako prepoved kraje kot tudi prepoved prevare in goljufanja,¹⁶¹ iz nje pa izhajata tudi prepoved vsakršnega izkoriščanja pri trgovanju ter zapoved pravične in poštene menjave: »Če kaj prodaš svojemu rojaku ali od njega kaj kupiš, ne smete izkoriščati drug drugega.«¹⁶² Na pomen tovrstne pravičnosti v Stari zavezi pa opozarja tudi zahteva po pravičnem merjenju in tehtanju:¹⁶³ »Imejte pravično tehtnico, pravične uteži,

¹⁵⁵ Kulikovsky meni, da izenačenje ne glede na razlog dejanskih razlik zagovarjajo privrženci socialne pravičnosti. S tem pa dopuščajo pristranskost (prednostno obravnavanje), ki je Sveto pismo ne predvideva (saj tudi revnim ne daje prednosti, temveč le pošteno obravnavo). Glej A. S. Kulikovsky, nav. delo, str. 11.

¹⁵⁶ E. C. Beisner, nav. delo, str. 10.

¹⁵⁷ Da je nadzor nad posojili izvajal starešina, najdemo tudi v: C. K. Schaefer, S. E. Noell, nav. delo, str. 4.

¹⁵⁸ S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 60.

¹⁵⁹ Glej Aristoteles, nav. delo, 1132b.

¹⁶⁰ Glej npr. Z. W. Falk, nav. delo, str. 85.

¹⁶¹ E. C. Beisner, nav. delo, str. 7.

¹⁶² 3 Mz 25,14. Glej tudi Z. W. Falk, nav. delo, str. 85.

¹⁶³ S. Mott, J. R. Sider; nav. delo, str. 51. C. Frey, nav. delo, str. 94, 95. Frey omenjene zahteve povezuje s proporcionalno pravičnostjo, katere elementarna pravila je dodelal Aristotel.

pravičen škaf in pravičen vrč«, ¹⁶⁴ »Ne imej v svoji vreči dveh vrst uteži, večje in manjše«. ¹⁶⁵

6. KOREKTIVNA PRAVIČNOST

Korektivna pravičnost je naknadna pravičnost, saj popravlja situacije, v katerih je do nepravilnosti že prišlo. Aristotel jo opiše kot pravičnost, ki jo izvaja sodnik tako, da stranki, ki ima presežek, odvečni del odvzame in ga doda stranki, ki ima izgubo. Pri tem ne upošteva osebnih lastnosti teh dveh oseb ali njunega položaja, temveč samo dejanje, ki je bilo storjeno, in škodo, ki je nastala. ¹⁶⁶

Tako kot Aristotel tudi Stara zaveza od sodnika zahteva nepristranskost (neupoštevanje lastnosti posameznika in njegovega položaja, tudi imunost za sprejemanje podkupnin ipd.) in enako obravnavanje strank (tudi tistih, ki jih v distributivni pravičnosti obravnava različno), ¹⁶⁷ npr.: »Ne delajte krivice pri sodbi; ne bodi pristranski do ubožca in ne klanjaj se velikemu ...«. ¹⁶⁸

Enako obravnavanje strank in nepristranskost sodnika pripeljeta do enake pravne posledice za enako protipravno ravnanje. Eno temeljnih načel enakosti, ki združuje tako kvalitativni vidik (slabo prinese slabo, dobro pa dobro) kot kvantitativni vidik (več slabega prinese več slabega, manj slabega pa manj slabega), je povračilno načelo (retributivna pravičnost), ki se v najbolj radikalni obliki izraža v talionskem načelu (*lex talionis*). ¹⁶⁹ Retributivno konotacijo pravičnosti nekateri avtorji pripisujejo tudi Aristotelovi popravljalni pravičnosti, saj jo ta opiše kot numerično (absolutno) enakost. ¹⁷⁰ Kljub temu menim, da Aristotelova popravljalna pravičnost ni retributivna pravičnost. Aristotel to zapiše tudi sam: »Toda pojem 'povračanje' se ne krije niti s pojmom razdeljujoče niti s pojmom izravnavajoče pravičnosti /.../ Povračanje je namreč v mnogih primerih nekaj drugega kot pravičnost.« ¹⁷¹ Poleg tega pa namen popravljalne pravičnosti ni maščevanje ali povrnitev zla z zlom, temveč korektno upoštevanje medsebojnih odnosov in ponovna vzpostavitev miru (reda) med strankama. ¹⁷²

¹⁶⁴ 3 Mz 19,36.

¹⁶⁵ 5 Mz 25,13; glej tudi 5 Mz 25,14; Prg 11,1; Ezk 45,10 itd.

¹⁶⁶ Glej Aristoteles, nav. delo, 1131b–1132b.

¹⁶⁷ N. Wolterstorff, nav. delo, str. 77.

¹⁶⁸ 3 Mz 19,15. Glej tudi 2 Mz 23,2 idr.

¹⁶⁹ J. Krašovec, nav. delo (1985), str. 4.

¹⁷⁰ Npr. I. Kant, nav. delo, str. 105. J. Priban, nav. delo, str. 36.

¹⁷¹ Aristoteles, nav. delo, 1132b.

¹⁷² Z razmerjem med Aristotelovo popravljalno pravičnostjo in talionskim načelom se ukvarjam tudi v doktorski disertaciji.

Talionsko načelo najdemo tudi v Stari zavezi:¹⁷³ »... daj življenje za življenje, oko za oko, zob za zob, roko za roko, nogo za nogo, opeklino za opeklino, rano za rano, modrico za modrico!«¹⁷⁴ Zaznamo ga tako v obliki kazni za storilca, ki je identična njegovemu dejanju (*oko za oko, zob za zob*), kot v obliki kazni za tistega, ki priča po krivem – sankcija zanj naj bo enaka sankciji za dejanje, ki ga po krivem pripisuje »storilcu«: »Sodniki naj stvar natančno preiščejo: in glej, priča je kriva priča, proti svojemu bratu je izpovedala laž; storite mu tako, kakor je on mislil storiti svojemu bratu!«¹⁷⁵ A tudi glede pravičnosti Stare zaveze, kljub nespornim pozivom k talionskemu načelu, ni enotnega mnenja o tem, da je ta res povračilna (oz. ali je povračilnost njena primarna funkcija).

Pravičnost starozaveznega talionskega načela zagovarja med drugim Albright. Meni, da kazen, ki dejansko ustreza zločinu, preprečuje premoženjsko razslojevanje in vse potencialne storilce enako odvrča od storitve kaznivih dejanj. Določena sankcija v obliki ekonomske kompenzacije ima namreč za različno premožne različen pomen, zaradi česar potencialne storilce različno odvrča od dejanja.¹⁷⁶ Čeprav ne zagovarja primarnosti talionskega načela, pa North dodaja, da je talionsko načelo v tistem času pomenilo pravično zgornjo mejo kazni ter je bilo tako bolj pravično in milejše v primerjavi z drugimi sankcijami in kaznimi, ki so veljale pred uveljavitvijo tega načela.¹⁷⁷

Drugi avtorji (s katerimi se sama tudi bolj strinjam), npr. Krašovec, menijo, da starozavezna pravičnost ni (vsaj ne primarno) retributivna.¹⁷⁸ Čeprav je načelo res prisotno, pa po Falkovem mnenju ni mišljeno dobesedno, temveč le kot smernica za določanje enake vrednosti.¹⁷⁹ Podobnemu mnenju se pridružuje tudi North, ki opozori na prisotnost talionskega načela tudi v Novi zavezi: »Če te desno oko pohujšuje, ga iztakni in vrzi od sebe,«¹⁸⁰ vendar ga večina razlagalcev interpretira zgolj figurativno, ne dobesedno.¹⁸¹

¹⁷³ J. Krašovec, nav. delo (1985), str. 4 (in nasl.). D. D. Raphael, nav. delo, str. 13, 14.

¹⁷⁴ 2 Mz 21,23–25; talionsko načelo najdemo tudi v 5 Mz 19,21; 3 Mz 24,20 in 2 Mz 21,12.

¹⁷⁵ 5 Mz 19,18–19. Glej G. North, nav. delo, str. 24.

¹⁷⁶ G. North, nav. delo, str. 107.

¹⁷⁷ Prav tam, str. 6, 7. Medtem ko so mnoge skupnosti 18. stoletja v Evropi predpisovale smrtno kazen tudi za kazniva dejanja zoper lastnino, jo Stara zaveza dovoljuje le ob najhujših dejanjih zoper človeka. C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 36.

¹⁷⁸ Krašovec meni, da je povračilo namenjeno le tistim, ki se ne spreobrnejo in zaživijo po božji postavi (popolni odpadniki), kar se vidi npr. v: Ezk 18,1–32; 33,10–20 in 33,1–9. Glej J. Krašovec, nav. delo (1986), str. 39–52. Da pravo Stare zaveze ni retributivno, meni tudi Boecker, v: G. North, nav. delo, str. 107–108.

¹⁷⁹ Z. W. Falk, nav. delo, str. 85, 86.

¹⁸⁰ Mt 5,29.

¹⁸¹ Glej npr. mesto, kjer se North sprašuje, ali lahko načelo »oko za oko« razumemo dobesedno: G. North, nav. delo, str. 114, 115.

Nasprotniki retributivne pravičnosti se med seboj razlikujejo po razlogih, s katerimi zavračajo primarnost talionskega načela v Stari zavezi. Že omenjeno Kochovo nasprotovanje (glej odsek o božji pravičnosti) izhaja iz prepričanja, da sankcija ni posledica hotene kazni, ki jo povzroči zunanja avtoriteta, temveč neogibna naravna reakcija na določeno akcijo.¹⁸² Raphael meni, da retributivna pravičnost ni primarna, saj retributivna sankcija ni edina sankcija, ki jo predpisuje Stara zaveza – nekatere so namreč višje:¹⁸³ »[k]adar kdo ukrade vola ali ovco in žival zakolje ali proda, naj povrne pet goved za vola in štiri ovce za ovco ...«;¹⁸⁴ druge nižje, dopuščena pa sta tudi kompenzacija in celo nadomestno žrtvovanje živali.

Da starozavezna pravičnost primarno ni retributivna, kaže tudi namen kazni. Če je v retributivni filozofiji cilj kaznovanja kazen sama (povrnitev zla za storjeno zlo),¹⁸⁵ pa je v Stari zavezi kazen le sredstvo, s katerim se doseže neki drug namen¹⁸⁶ – zlasti zaščititi žrtve,¹⁸⁷ odvrčati od protipravnega ravnanja (tudi prek učenja o tem, kako se moramo obnašati¹⁸⁸)¹⁸⁹ ter spet vzpostaviti mir in dobre odnose v skupnosti. Ti nameni bolj kot retributivni ustrezajo restorativni (ali obnavljalni) pravičnosti.¹⁹⁰ Obnova, ki ji takšna kazen sledi, je celovita in se izraža na različnih ravneh – kot obnova žrtve (ki je z dejanjem utrpela škodo), obnova storilca (ki mora obnoviti vez z Bogom in žrtvijo) in obnova skupnosti (v katero sta bila z dejanjem vnesena nemir¹⁹¹ in škoda).¹⁹² Obnova žrtve se izraža skozi možnost ekonomske restitucije, saj lahko žrtev namesto retribucije zahteva pravično nadomestilo:¹⁹³ »... naj bo krivec kaznovan z glo-

¹⁸² J. Krašovec, nav. delo (1985), str. 4–6.

¹⁸³ D. D. Raphael, nav. delo, str. 14.

¹⁸⁴ 2 Mz 21,37. Glej tudi 2 Mz 21,17.

¹⁸⁵ Glej npr. I. Kant, nav. delo, str. 105; I. Primoratz, nav. delo, str. 12.

¹⁸⁶ C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 36.

¹⁸⁷ Glej npr. G. North, nav. delo, str. 59.

¹⁸⁸ C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 36.

¹⁸⁹ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 146. Glavni namen kaznovanja lahko povzamemo v zagotavljanje spoštovanja božje zaveze. Glej tudi G. North, nav. delo, str. 59.

¹⁹⁰ Glavni cilj svetopisemskega prava je obnova. Glej G. North, nav. delo, str. 180. Da je v Stari zavezi bolj kot retribucija pomembna restitucija, meni tudi Zehr, v: C. D. Marshall, nav. delo (2001), str. 4.

¹⁹¹ Po mnenju Van Nessa kaznivo dejanje poruši *shalom* (mir) in s tem stanje pravilnih odnosov med posamezniki. Namen restorativne pravičnosti je torej ponovna vzpostavitev teh pravilnih odnosov. M. Bošnjak, nav. delo, str. 302.

¹⁹² C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 36.

¹⁹³ Rešitev spora s povrnitvijo škode je ena pomembnih značilnosti restorativne pravičnosti. Glej M. Bošnjak, nav. delo, str. 301, 304.

bo, kakršno mu naloži ženin mož, in naj plača po razsodbi ...»¹⁹⁴ Ekonomska restitucija ima lahko obnovitvene učinke tudi za storilca. S poravnavo dolga sodeluje pri obnovi,¹⁹⁵ s čimer spet vzpostavi svoj položaj v razmerju do žrtve in Boga ter si poveča možnost ponovne integracije v skupnost.¹⁹⁶ Pomeni pa tudi obnovo skupnosti, saj namesto dveh poškodovanih¹⁹⁷ (do česar pripelje strogo upoštevanje talionskega načela) poskuša ponovno vzpostaviti mir.

7. SKLEP

*»V iskanju poti do pravičnosti smo naleteli na odnos,
ki mora biti človeški ...«¹⁹⁸*

Razumevanje posameznih konceptov pravičnosti neke družbe (sistema, teorije, knjige) je vselej odvisno od njene temeljne ideje. Tako je razumevanje različnih oblik pravičnosti Stare zaveze močno pogojeno z razumevanjem pravičnosti starozaveznega Boga. Ker se ta na prvi pogled zdi strog in maščevalen, takšne lastnosti iščemo tudi pri drugih konceptih. Njegova pravičnost sprva spominja na povračilo in strogo enakost, zato v elementih distributivne pravičnosti npr. iščemo opravičilo za neenako obravnavanje (bodisi je razlog v pretekli nepravilnosti bodisi ne gre za pravičnost, temveč milost), v komutativni vidimo zahtevo po enakovrednosti izmenjanega, elemente popravilne pravičnosti pa povezujemo z retributivno pravičnostjo.

A starozavezni Bog ni maščevalen, njegova pravičnost pa ni omejena na povračilo. Je absolutna (ni omejena na človeške kriterije pravičnosti¹⁹⁹), zavezna²⁰⁰ (Bog je sklenil zavezo z izbranim ljudstvom, zato posebno skrb namenja tistim, ki se zaveze držijo²⁰¹) in odrešenjska²⁰² (Bog je do človeka milosten, zlasti do resnicoljubnih in zvestih²⁰³). Takšen koncept pravičnosti je združljiv z mi-

¹⁹⁴ 2 Mz 21,22.

¹⁹⁵ Pomembna značilnost restorativne pravičnosti je tudi to, da se storilec »sooči s posledicami, prevzame odgovornost in aktivno sodeluje pri odpravi posledic dejanj«. M. Bošnjak, nav. delo, str. 301.

¹⁹⁶ G. North, nav. delo, str. 181.

¹⁹⁷ O tem, kakšno korist ima od tega skupnost, se sprašuje tudi G. North, nav. delo, str. 119.

¹⁹⁸ J. Vodičar, nav. delo, str. 64.

¹⁹⁹ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 140.

²⁰⁰ C. D. Marshall, nav. delo (2006), str. 29.

²⁰¹ J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 84 in 152.

²⁰² Kot odrešenjsko pravičnost jo razume Krašovec, glej npr. J. Krašovec, nav. delo (1998), str. 138.

²⁰³ Prav tam, str. 124.

lostjo, prinaša pa nekoliko drugačen pogled tudi na druge koncepte pravičnosti. Distributivna pravičnost tako ni več razumljena kot razdeljevanje dobrin na podlagi zasluženja v povračilnem (recipročnem) smislu, temveč jo lahko povežemo z razdelitvijo dobrin, ki so lahko tudi nezasluženi dar zaradi skrbi za dobro skupnosti (in slehernika v njej). Načelom enakovredne izmenjave komutativne pravičnosti lahko dodamo pošteno medsebojno obravnavanje in spoštovanje dogovora, popravljalno pravičnost pa lahko bolj kot retributivno razumemo kot restorativno (obnavljalno). Tako opredeljena pravičnost pa se sklada tudi s samo idejo pravičnosti kot vrhovnim idealom urejanja medsebojnih odnosov.

Literatura

- Thomas Saint Aquinas: *Summa Theologica*, dostopno na <www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.html> (11. 10. 2013).
- Aristoteles: *Nikomahova etika*. Reprint iz leta 1994, Slovenska matica, Ljubljana 2002.
- Calvin E. Beisner: *Justice and Poverty: Two Views Contrasted*, dostopno na <<http://ecalvinbeisner.com/freearticles/Justpoor.pdf>> (24. 9. 2013).
- Harold V. Bennett: *Injustice made legal: deuteronomic law and the plight of widows, strangers and orphans in ancient Israel*. Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan 2002, dostopno na <<http://books.google.hr/books?id=2wunawFdWaMC&printsec=frontcover&dq=injustice+made+legal&hl=sl&sa=X&ei=v9BXUqCbE6qg0QWAuIHYAQ&ved=0CCkQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false>> (11. 10. 2013).
- Marko Bošnjak: Pomembnejše značilnosti restorativne pravičnosti, v: *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50 (1999) 4, str. 299–306.
- Laurence Edwards: *Comperative View of Justice: The Concept of Justice in Judaism*, v: Nimat Hafez Barazangi (ur.), M. Raquibuz Zaman (ur.), Omar Afzal (ur.): *Islamic identity and the struggle for justice*. University Press of Florida, Gainesville 1996, str. 27–30, dostopno na <http://books.google.hr/books?id=0QtcBRWs__AC&printsec=frontcover&dq=islamic+identity+and+the+struggle&hl=sl&sa=X&ei=wNVXUozpDY7Oswa4o4DIBA&ved=0CCcQ6AEwAA#v=onepage&q=islamic%20identity%20and%20the%20struggle&f=false> (11. 10. 2013).
- Izhak England: *Corrective & distributive justice, from Aristotle to modern times*. Oxford University Press, New York 2009.
- Ze'ev W. Falk: *Law and Ethics in the Hebrew Bible*, v: Henning Graf Reventlow (ur.), Yair Hoffman (ur.): *Justice and Righteousness*. JSOT Press, Sheffield 1992, str. 82–91.
- Samuel Fleischaker: *A short history of distributive justice*. Harvard University Press, Cambridge 2004.
- Christofer Frey: *The Impact of the Biblical Idea of Justice on Present Discussions of Social Justice*, v: Henning Graf Reventlow (ur.), Yair Hoffman (ur.): *Justice and Righteousness*. JSOT Press, Sheffield 1992, str. 91–104.
- Yair Hoffman: *The Creativity of Theodicy*, v: Henning Graf Reventlow (ur.), Yair Hoffman (ur.): *Justice and Righteousness*. JSOT Press, Sheffield 1992, str. 117–131.
- Immanuel Kant: *The Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.

- Hans Kelsen: What is justice?: Justice, law and politics in the mirror of science: collected essays. University of California Press, Berkeley 1957, dostopno na <http://books.google.com/books?id=NrMftl7rwCkC&printsec=frontcover&dq=justice&hl=sl&ei=ehR6TO3kD8XDswbhx5yyDQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=8&ved=0CFMQ6AEwBw#v=onepage&q&f=false> (11. 10. 2013).
- Zdenko Kodelja: O pravičnosti v izobraževanju. Prva izdaja, Krtina, Ljubljana 2006.
- Jože Krašovec: Božja in človeška pravičnost v hebrejski Bibliji, v: Bogoslovni vestnik, 43 (1983) 1, str. 33–57.
- Jože Krašovec: Božja in človeška pravičnost, v: Za svet zavzeto krščanstvo, (1986/1987), str. 69–90.
- Jože Krašovec: Božja pravičnost med mitom, filozofijo in razodetjem, v: Bogoslovni vestnik, 44 (1984) 3, str. 217–236.
- Jože Krašovec: Božje povračilo na splošno in v Jobovi knjigi, v: Bogoslovni vestnik, 45 (1985) 1, str. 3–22.
- Jože Krašovec: Božje povračilo v Ezekielovi knjigi, v: Bogoslovni vestnik, 46 (1986) 1, str. 39–52.
- Jože Krašovec: Pravičnost v Svetem pismu in evropski kulturi. Mohorjeva družba, Celje 1998.
- Andrew S. Kulikovsky: Justice and the Bible, dostopno na <<http://hermeneutics.kulikovskyonline.net/hermeneutics/justiceandbible.pdf>> (24. 9. 2013).
- Karen Lebacqz: Six Theories of Justice. Augsburg Pub. House, Minneapolis 1986, dostopno na <http://books.google.hr/books?id=AobYRbSJxP4C&pg=PA10&lpg=PA10&dq=SIX+THEORIES+OF+JUSTICE,&source=bl&ots=3pOlZnQFK_&sig=HSvi2Kk-FCRRRogoDVCxpGQSlPoI&hl=sl&sa=X&ei=WBVYUrThMtHcsgbP_ICQBg&ved=0CEMQ6AEwAw#v=onepage&q&f=false> (11. 10. 2013).
- Christopher D. Marshall: Beyond retribution: a New Testament vision for justice, crime and punishment. Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan 2001, dostopno na <http://books.google.si/books?id=hHmi8SoZ_9MC&printsec=frontcover&dq=BEYOND+RETRIBUTION:+A+NEW+TESTAMENT&hl=sl&sa=X&ei=YktBUqe7F8rJtAa1toHoAw&ved=0CC0Q6AEwAA#v=onepage&q=BEYOND%20RETRIBUTION%3A%20A%20NEW%20TESTAMENT&f=false> in <http://www.google.hr/books?hl=sl&lr=&id=hHmi8SoZ_9MC&oi=fnd&pg=PR10&ots=dErVD_ioVa&sig=volgB2u0dTVykZLtTiCEu37in7o&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false> (24. 9. 2013).

- Christopher D. Marshall: The Meaning of Justice: Insights from the Biblical Tradition, v: Anthony J. W. Taylor (ur.): Justice as a basic human need. Nova Science, New York 2006, str. 25–38, dostopno na <http://books.google.hr/books?id=qFDTa9dvmL0C&printsec=frontcover&hl=sl&source=gs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false> (11. 10. 2013).
- Ambrosius Mediolanensis: O pravičnosti in dobroti, v: Tretji dan, 31 (2002) 4–5, str. 8–14.
- Fred D. Miller: Nature, justice, and rights in Aristotle's politics. Clarendon Press, Oxford 1995.
- Chrisopher P. Mooney: Criteria for Justice, v: American Journal of Economics and Sociology, 45 (1986) 2, str. 223–233.
- Stephen Charles Mott: The Partiality of Biblical Justice, dostopno na <<http://trn.sagepub.com/content/10/1/23.full.pdf>> (12. 7. 2010).
- Stephen Mott; Ronald J. Sider: Economic justice: a biblical paradigm, v: Transformation, 17 (2000) 2, str. 50–63.
- Gary North: Victim's rights. Institut for Christian Economics, Tyler 1990.
- Aleš Novak: Pravo v iskanju morale, v: Dialogi, 44 (2008) 1–2, str. 44–63.
- Marijan Pavčnik: Pravičnost in pravo, v: Pravnik, 56 (2001) 1–3, str. 3–30 (citirano kot 2001a).
- Marijan Pavčnik: Teorija prava. Prispevek k razumevanju prava. Druga pregledana in dopolnjena izdaja, Cankarjeva založba, Ljubljana 2001 (citirano kot 2001b).
- Jiri Priban: On the Social Theory of Restorative Justice, v: International Journal of Restorative Justice, 15 (2009) 1, str. 33–54.
- Igor Primoratz: Justifying legal punishment. Humanity Books, Amherst 1989.
- Gustav Radbruch: Filozofija prava. GV Založba, Ljubljana 2007.
- David D. Raphael: Concepts of justice. Clarendon Press, Oxford 2001, dostopno na <http://books.google.hr/books?id=ydBvl65e9qcC&printsec=frontcover&hl=sl&source=gs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false> (11. 10. 2013).
- Kurt C. Schaefer, Edd S. Noell: Contract theory, Distributive Justice, and the Hebrew Sabbatical, v: Faith and Economics, 45 (2005), str. 1–19.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod. Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana 1996.
- Janez Vodičar: Ljubezen in pravičnost, v: Poligrafi, 9 (2004) 33/34, str. 53–77.
- Nicholas Wolterstorff: Justice: rights and wrongs. Princeton University Press, Princeton 2008.

JUSTICE IN THE OLD TESTAMENT¹

Mojca Zadavec,

LL.B., doctoral student at the Faculty of Law, University of Ljubljana

Law is a system of rules and principles that regulate important external behavior of people in social relationships² and because of that, the purpose and content of law can not be arbitrary: »Therefore, any law must be oriented to the common good.«³ Radbruch says: »Law is a reality whose purpose is to serve legal value – the idea of law /.../ And the idea of law can be no other than the idea of justice.«⁴ But what is justice? Aristotle's justice is twofold:⁵ justice in a broad and in the narrow sense.⁶ General justice (justice in a broader sense) is in compliance with the norm,⁷ particular justice (justice in the narrow sense) corresponds to equality. The latter is further divided into three sub-forms:⁸ distributive (*iustitia distributiva*),⁹ commutative (*iustitia commutativa*)¹⁰ and corrective (*iustitia correctiva*)¹¹ justice. In this article I am aiming to present the meaning of justice (especially Aristotelian traditional forms of justice) in the Old Testament.

¹ This article is an expanded and updated chapter of my diploma thesis: In the search of Justice – comparison of concepts of justice in the Holy Bible and the Koran. I defended my thesis in 2010, under the mentorship of doc. dr. Aleš Novak. I am grateful to him for all his comments. For the help with translation I am grateful to Špela Zupan.

² M. Pavčnik, op. cit. (2001b), p. 20.

³ ST IaIIae, qu. 90, 2.

⁴ G. Radbruch, op. cit., pp. 63–64.

⁵ Z. Kodelja, op. cit., p. 11.

⁶ Aristoteles, op. cit., 1129a–1130b.

⁷ Aristoteles, op. cit., 1129b.

⁸ For example: F. D. Miller, op. cit., pp. 70–74. About all three form of justice (distributive, corrective and commutative) I write in my doctoral thesis.

⁹ Aristoteles, op. cit., 6th chapter of 5th Book.

¹⁰ Aristoteles, op. cit., 8th chapter of 5th Book. Term *commutative justice* use for example Miller (F. D. Miller, op. cit., pp. 70).

¹¹ Aristoteles, op. cit., 7th chapter of 5th Book. Term *corrective justice* use for example Kelsen (H. Kelsen, op. cit., p. 126.) and Kodelja (Z. Kodelja, op. cit., pp. 11–12.).

The most important Hebrew terms in the Old Testament for justice are *mishpat*¹² (also *mišpat*) and *sedeq* (also *sedāqāh*,¹³ *tzedek*,¹⁴ *tsedeq*¹⁵).¹⁶ *Mishpat* has several different meanings; it most often indicates judgement,¹⁷ decision, temperance,¹⁸ conformity with law, moral justice, penalty;¹⁹ judging between parties in dispute;²⁰ divine rule, God's verdict, etc.²¹ *Sedeq* derives from the root *sdq*,²² which has extremely wide meaning.²³ It most often refers to an abstract idea of justice,²⁴ legitimacy, general loyalty, benevolence, proper personal relationship, proper divine operation, mercy,²⁵ holiness, moral honesty, etc. It can also mean measure, weight, judgement, etc.²⁶ Although translations are not very consistent,²⁷ *mishpat* is most often translated to Greek as *krima* / *krisis* and *sedeq* is most often translated as *dike* / *dikaiosune*.²⁸ In Latin they are both translated as *iustitia*.²⁹ It is interesting that in non-biblical text *dikaiosyne* is often translated as *justice*,³⁰ while in the Old Testament *jus-*

¹² K. Lebacqz, op. cit., p. 106. We can find the term *mišpat* in: J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 155.

¹³ J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 152.

¹⁴ D. D. Raphael, op. cit., p. 11.

¹⁵ L. Edwards, op. cit., p. 28.

¹⁶ K. Lebacqz, op. cit., pp. 106. See also: D. D. Raphael, op. cit., p. 11.

¹⁷ E. C. Beisner, op. cit., p. 3; <<http://ecalvinbeisner.com/freearticles/Justpoor.pdf>>. See also: L. Edwards, op. cit., p. 28.

¹⁸ J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 155.

¹⁹ A. S. Kulikovsky, op. cit., p. 13; <<http://hermeneutics.kulikovskyonline.net/hermeneutics/justiceandbible.pdf>>.

²⁰ We can see such understanding in Kimhi. See: J. Krašovec, op. cit., (1998), p. 79. See also: D. D. Raphael, op. cit., p. 11.

²¹ J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 156.

²² Ibidem, p. 152.

²³ Ibidem, pp. 84.

²⁴ L. Edwards, op. cit., p. 28.

²⁵ J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 124.

²⁶ A. S. Kulikovsky, op. cit., p. 9 <<http://hermeneutics.kulikovskyonline.net/hermeneutics/justiceandbible.pdf>>.

²⁷ N. Wolterstorff, op. cit., p. 112.

²⁸ E. C. Beisner, op. cit., pp. 3, 4, 5. <<http://ecalvinbeisner.com/freearticles/Justpoor.pdf>>. Wolterstorff also think that *tsedeqa* is translated as *dikaiosune*, and *mishpat* as *krisis*. See: N. Wolterstorff, op. cit., p. 112.

²⁹ J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 164.

³⁰ Most terms in Plato that we translate as justice is *dikaiosune*. N. Wolterstorff, op. cit., pp. 110, 111.

tice is more often a translation of *mišpat*³¹ (*sedeq* is most often translated as *righteousness*).³²

Different use of terms has an effect on different perception of the content of the Old Testament justice of God (*God's righteousness*). Two ideas are prevailing among commentators: God's retributive justice (which is derived from the concept of the last judgement³³) and God's righteousness as a salvation.³⁴ Retributive God's justice is based on the idea of equality – good (bad) things bring good (bad) things (and more good/bad things brings more good/bad things). This idea is known as *lex talionis*. We can find it in the Old testament on several occasions, e.g.:³⁵ »eye for eye, tooth for tooth ...«. ³⁶

Retributive concept of God's justice in Old Testament is particularly supported by Jewish commentators (e.g. Kimhi and Raši),³⁷ some Fathers of church,³⁸ Albert the Great,³⁹ Anslem,⁴⁰ et al. However, many interpreters of the Bible⁴¹ disagree with retributive concept of God's justice. A good example that indicates that God's justice can not be primarily understood as retributive justice, is the story of Job.⁴² Job is known as a fair man, who was tested by God. Job acknowledges that God's justice is absolute, incomprehensible and mysterious.⁴³ It can not be compared to human criteria and it can not be retributive.⁴⁴

Retributive concept of God's justice puts him in a role of a debtor towards a man,⁴⁵ a role (by definition) impossible for God to be in.⁴⁶ God's justice must therefore be understood as a covenant justice⁴⁷ or righteousness salvation⁴⁸ –

³¹ N. Wolterstorff, op. cit., p. 69.

³² L. Edwards, op. cit., p. 28; N. Wolterstorff, op. cit., p. 69.

³³ Prg 10,3.

³⁴ J. Krašovec, op. cit. (1998), pp. 52, 53.

³⁵ J. Krašovec, op. cit. (1985), pp. 3, 4.

³⁶ 2 Mz 21, 24.

³⁷ J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 89.

³⁸ Ibidem, p. 89.

³⁹ Ibidem, p. 86.

⁴⁰ J. Krašovec, op. cit. (1984), p. 226.

⁴¹ J. Krašovec, op. cit. (1984), p. 217.

⁴² Job 1,1–42,17.

⁴³ J. Krašovec, op. cit. (1985), pp. 19–21.

⁴⁴ J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 140.

⁴⁵ Ibidem, p. 156.

⁴⁶ J. Krašovec, op. cit. (1986/1987), p. 77.

⁴⁷ C. D. Marshall, op. cit. (2006), p. 29.

⁴⁸ J. Krašovec, op. cit. (1998), pp. 124, 138.

God shows mercy to a man irrespectively of his merits but accordingly to their faithfulness and truthfulness.⁴⁹ We can also understand God's justice as God's fidelity,⁵⁰ justice as help⁵¹ and justice as grace.⁵²

Aristotle describes *distributive justice* as a justice in distribution of common goods to members of particular community.⁵³ Distribution is proportional to the selected merit, so the ratio between the merits of (individual) members is equal to the ratio of their shares (geometric proportionality).⁵⁴ In the Old Testament we can find several examples that fit this form of distributive justice, for example: division according to number,⁵⁵ years,⁵⁶ position or work,⁵⁷ or according to merit (reliability).⁵⁸

Mott and Sider think that the most traditional criterion of distributive justice in Old Testament is division according to needs⁵⁹ (with the needs perceived as a deficit which is not in the control of an individual⁶⁰). The right to goods according to needs belongs only to those who can not care of themselves.⁶¹ Community of Old Testament prescribes that all who can, must take care for himself and his family,⁶² community must only take care for disabled⁶³ (but only to extend of ensuring equal opportunities⁶⁴). The Old Testament devotes special attention to widows, orphans and strangers.⁶⁵ It is not a sign of bias,⁶⁶ it

⁴⁹ J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 124.

⁵⁰ Ibidem, p. 124.

⁵¹ Ibidem, p. 117.

⁵² Augustin connects God's justice with mercy. See: J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 122.

⁵³ Aristoteles, op. cit., 1130b, 1131a.

⁵⁴ Aristoteles, op. cit., 1131a, 1131b.

⁵⁵ 4 Mz 26,54; also: 4 Mz 33,54. See: Z. W. Falk, op. cit., p. 85.

⁵⁶ 3 Mz 25,16.

⁵⁷ 3 Mz 7,8; also 3 Mz 7,9; 3 Mz 7,14.

⁵⁸ Neh 13,13. Also: A. S. Kulikovsky, op. cit., p. 12 <<http://hermeneutics.kulikovskyonline.net/hermeneutics/justiceandbible.pdf>>.

⁵⁹ S. Mott, J. R. Sider, op. cit., p. 62.

⁶⁰ S. Mott, op. cit. <<http://trn.sagepub.com/content/10/1/23.full.pdf>>.

⁶¹ S. Mott, J. R. Sider, op. cit., p. 62.

⁶² S. Mott, J. R. Sider, op. cit., pp. 52. See also: A. S. Kulikovsky, op. cit., p. 23; <<http://hermeneutics.kulikovskyonline.net/hermeneutics/justiceandbible.pdf>>.

⁶³ Similar: S. Mott, J. R. Sider, op. cit., pp. 50–63.

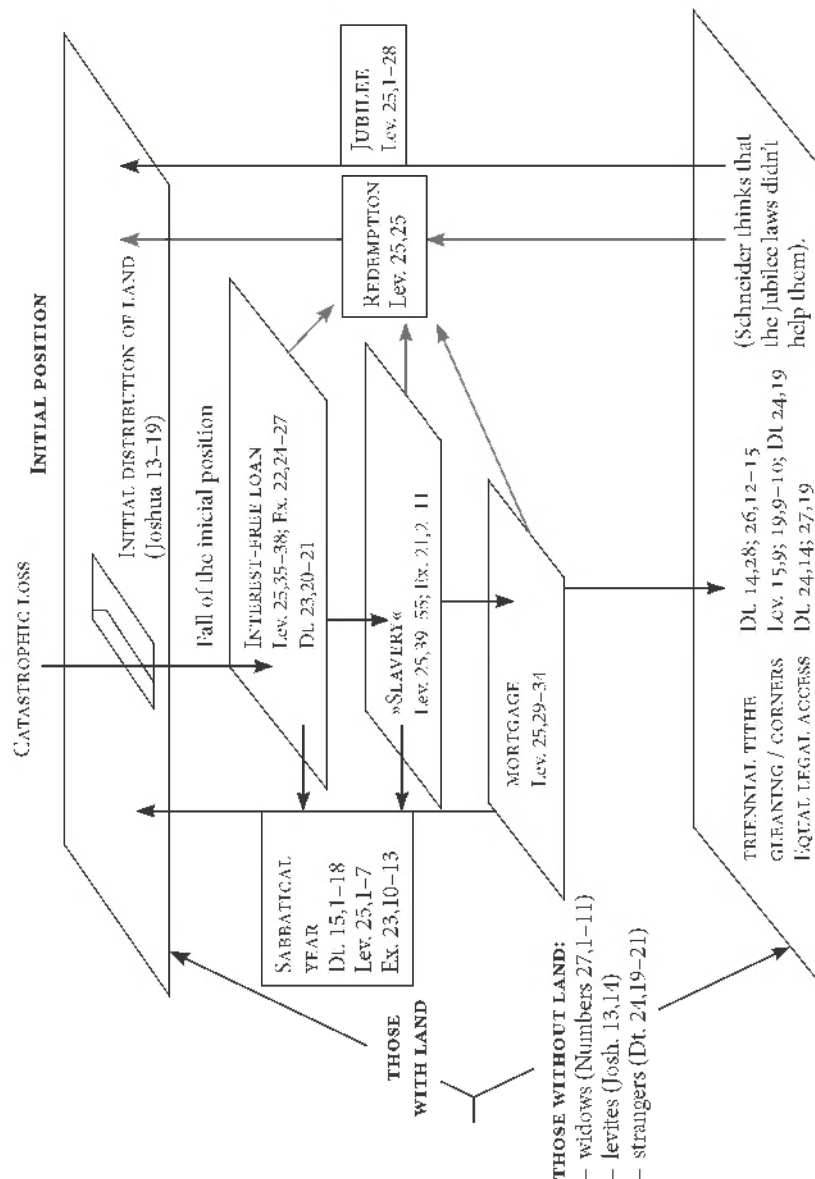
⁶⁴ S. Mott, op. cit., <<http://trn.sagepub.com/content/10/1/23.full.pdf>>.

⁶⁵ H. V. Bennett, op. cit., p. 1; N. Wolterstorff, op. cit., p. 75.

⁶⁶ »Be fair, no matter who is on trial—don't favor either the poor or the rich!« (3 Mz 19,15). See also: E. C. Beisner, op. cit., p. 9; <<http://ecalvinbeisner.com/freearticles/Justpoor.pdf>>.

merely equates opportunities and corrects historical inequalities.⁶⁷ In addition to the correction of injustice it also eliminates poverty in the society.⁶⁸

Scheme of the Old Testament's social justice as presented by Schaefer and Noell:⁶⁹

⁶⁷ S. Mott, J. R. Sider, op. cit., pp. 50–63.

⁶⁸ C. D. Marshall, op. cit. (2006), pp. 34, 35.

⁶⁹ C. K. Schaefer, S. E. Noell, op. cit., p. 2.

Aristotle describes *commutative justice* in the eight chapter of the fifth book of Nicomachean Ethics. At first he generally rejects reciprocity but to some extent he allows it in the interpersonal relations of transaction (for example in trade).⁷⁰ We can find elements of this form of justice in the Old Testament.⁷¹ It prohibits theft, fraud⁷² and exploitation in trade⁷³ and it also requires a fair measuring and weighing.⁷⁴

Corrective justice is described by Aristotle as a justice of a judge, who tries to correct relations among the parties involved. He takes the surplus from the party in better position and gives it to the disadvantaged party. He doesn't take into account any personal characteristics of the parties involved, only past actions and the damage caused.⁷⁵ Equal treatment of parties and the impartiality of the judge always lead to the same punishment for the same unlawful conduct. One of the basic principles of equality (which combines both qualitative and quantitative aspect) is retributive principle (retributive justice). The most radical form of it is *lex talionis*.⁷⁶ We can find *lex talionis* in the Old Testament:⁷⁷ »... *life for life, eye for eye, tooth for tooth* ...!«. ⁷⁸ But there is no uniformed opinion whether or not the justice of the Old Testament is primarily retributive. Albright,⁷⁹ for example, thinks it is retributive, while Krašovec disagrees⁸⁰ (and I share his opinion). While the goal of retributive philosophy of punishment is punishment itself,⁸¹ the Old Testament presents punishment only as a means for another purpose,⁸² specifically to protect victims,⁸³ to discourage people from unlawful conduct⁸⁴ and to restore peace and good rela-

⁷⁰ Aristoteles, op. cit., 1132b.

⁷¹ Z. W. Falk, op. cit., p. 85.

⁷² E. C. Beisner, op. cit., p. 7; <<http://ecalvinbeisner.com/freearticles/Justpoor.pdf>>.

⁷³ Z. W. Falk, op. cit., pp. 85.

⁷⁴ 5 Mz 25,13; also: 5 Mz 25,14; Prg 11,1; Ezk 45,10 etc. See also: S. Mott, J. R. Sider; op. cit., p. 51. Also: C. Frey, op. cit., pp. 94, 95.

⁷⁵ Aristoteles, op. cit., 1131b–1132b.

⁷⁶ J. Krašovec, op. cit. (1985), p. 4.

⁷⁷ Ibidem, p. 4. D. D. Raphael, op. cit., p. 13, 14.

⁷⁸ 2 Mz 21,23–25; also: 5 Mz 19,21; 3 Mz 24,20 in 2 Mz 21,12.

⁷⁹ G. North, op. cit., p. 107.

⁸⁰ J. Krašovec, op. cit. (1986), pp. 39–52. Similar thinks Boecker, in: G. North, op. cit., pp. 107–108.

⁸¹ I. Kant, op. cit., p. 105; I. Primoratz, op. cit., p. 12.

⁸² C. D. Marshall, op. cit. (2006), p. 36.

⁸³ G. North, op. cit., p. 59.

⁸⁴ J. Krašovec, op. cit. (1998), pp. 146. The main reason for punishment in the Old Testament is to ensure respecting God's covenant. G. North, op. cit., p. 59.

tions in the community. These intentions are, however, more restorative than retributive and consequently so is justice.⁸⁵

Understanding different concepts of justice of a particular society is always dependent on its fundamental ideas. Thus the understanding of different concepts of justice in the Old Testament strongly depends on an understanding of the God's justice in the Old Testament. At first glance it seems to be rigorous and vindictive, so we are looking for such characteristics in all other concepts of justice. God's righteousness resembles strict equality and because of that we are looking for an excuse for unequal treatment in distributive justice (a reason for unequal treatment can be previous injustice). We also see requirements for equivalence exchange in commutative justice and elements of retributive justice in corrective justice. But God in the Old Testament is not vengeful and his righteousness is not limited to equality. Its justice is absolute (not limited to human criteria of justice⁸⁶), covenantal⁸⁷ (God made covenant with the chosen people⁸⁸), and salvatory⁸⁹ (God is merciful specially to those who are truthful and loyal⁹⁰). Such concept of justice brings different view to other concepts of justice. Distributive justice is no longer perceived as a distribution of property on the basis of merit in reciprocal terms but can be associated with undeserved gift and care for the good of community. In commutative justice we can see fair treatment and mutual respect, and we can understand corrective justice as a restorative rather than retributive justice. Consequently, defined justice is also consistent with the main idea of justice as the supreme ideal of mutual relationships.

⁸⁵ G. North, op. cit., p. 180. Similar: Zehr, in: C. D. Marshall, op. cit. (2001), p. 4.

⁸⁶ J. Krašovec, op. cit. (1998), p. 140.

⁸⁷ C. D. Marshall, op. cit. (2006), p. 29.

⁸⁸ J. Krašovec, op. cit. (1998), pp. 84 and 152.

⁸⁹ Ibidem, p. 138.

⁹⁰ Ibidem, p. 124.

Pregledni znanstveni članek

UDK: 340.114:27-423.78

ZADRAVEC, Mojca: Pravičnost v Svetem pismu Stare zaveze**Pravnik, Ljubljana 2014, let. 69 (131), št. 3-4**

V članku skuša avtorica predstaviti pomen in vsebino različnih konceptov pravičnosti (distributivne, komutativne in korektivne) v Svetem pismu Stare zaveze. Ker je razumevanje posameznih konceptov pravičnosti določenega okolja vselej odvisno od njene temeljne ideje, je tudi razumevanje različnih oblik pravičnosti Stare zaveze močno pogojeno z razumevanjem pravičnosti starozaveznega Boga. Ta se na prvi pogled zdi strog in maščevalen, njegova pravičnost pa sprva spominja na povračilo in strogo enakost, zato takšne elemente iščemo tudi v ostalih svetopisemskih konceptih pravičnosti. A starozavezni Bog ni maščevalen, njegova pravičnost pa je absolutna, zavezna in odrešitvska. Na tej osnovi lahko starozavezno distributivno pravičnost razumemo kot nezasluženi dar zaradi skrbi za dobro skupnosti (in slehernika v njej). Načelom enakovredne izmenjave komutativne pravičnosti lahko dodamo pošteno medsebojno obravnavanje in spoštovanje dogovora, korektivna pravičnost pa se zdi bolj obnavljalna (restorativna) kot retributivna. Tako opredeljena pravičnost se sklada s samo idejo pravičnosti kot vrhovnim idealom urejanja medsebojnih odnosov.

Review Article

UDC: 340.114:27-423.78

ZADRAVEC, Mojca: Justice in the Old Testament**Pravnik, Ljubljana 2014, Vol. 69 (131), Nos. 3-4**

In the article the author presents the content and meaning of different forms of justice (distributive, commutative and corrective) in the Old Testament. Understanding different concepts of justice of a particular environment is always dependent on its fundamental ideas. Thus the understanding of different forms of justice in the Old Testament strongly depends on understanding the God's justice in the Old Testament. At first glance it seems to be rigorous and vindictive, and his righteousness resembles strict equality. Because of that, we are looking for such elements in all other biblical concepts of justice. But God in the Old Testament is not vengeful. His justice is absolute, covenantal and salvatory. On this basis, we can see distributive justice as an undeserved gift, related with care for the good of the community. In commutative justice we can see fair treatment and mutual respect, and we can understand corrective justice as a restorative rather than retributive justice. Consequently, defined justice is also consistent with the main ideal of justice as the supreme ideal of mutual relationships.